

Тетяна Володимирівна Коваль,
кандидат історичних наук,
завідувач відділу джерелознавства
Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: 0000-0001-9207-7512
e-mail: ktvbon@ukr.net

ФОНД АВТОГРАФІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ

Мета роботи. Дослідження підготовлене з нагоди 100-літнього ювілею Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, в рамках якого було вивчено як історію становлення Бібліотеки в цілому, так і окремих її підрозділів та фондів. Метою запропонованої статті є вивчення історії створення колекції автографів Інституту рукопису НБУВ, визначення принципів її формування, описування та створення наукових каталогів. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, наукової об'єктивності, а також на загальноісторичних методах – хронологічному, ретроспективному, проблемно-тематичному та статистично-аналітичному. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що вперше комплексно, на основі архівних джерел, розглянуто історію створення колекції автографів в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Досліджено та проаналізовано джерела і шляхи комплектування фонду автографів протягом столітнього періоду. Висвітлено діяльність співробітників відділу рукописів (нині – Інститут рукопису) з формування, опрацювання та дослідження автографів українських письменників та визначних історичних особистостей. Окреслено сучасний склад фонду автографів та запропоновано методiku наукового описування автографічних друків з фонду ІР. **Висновки.** Розроблені у 20-х роках ХХ ст. основні принципи формування рукописного фонду Бібліотеки зумовили необхідність виділення колекції автографів визначних особистостей української і світової історії, культури, науки в окремий фонд. Сформований протягом сторіччя унікальний комплекс авторизованих друків цікавий не лише автографами, дарчими записами визначних діячів. Окрему історичну цінність становлять саме друковані видання, які зазвичай представлені прижиттєвими виданнями творчого спадку письменників, поетів, науковців. Значна частина цих видань відноситься до книжкових пам'яток України і нерідко становить бібліографічні раритети. Колекція автографів, що охоплює період від 1826 р. до сьогодення, є складовою частиною рукописної спадщини України та цінним історично-біографічним джерелом, яке активно використовується науковцями в дослідницькій роботі.

Ключові слова: автограф, фонд, колекція, дар, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. Автографи як невід'ємна частина бібліотечного фонду є унікальними історичними джерелами. Не одне століття найбільші бібліотеки світу накопичували унікальні автографічні документи. Історія формування книжкових та рукописних колекцій і збірок Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського, що були створені завдяки цілеспрямованій збирацькій діяльності фундаторів та співробітників Бібліотеки, є надзвичайно важливою і останнім часом – доволі розробленою ланкою історично-книгознавчих досліджень. Разом із тим, власне процеси започаткування деяких збірок, зокрема колекції автографів Інституту рукопису НБУВ, залишилися поза увагою науковців. Автографи були предметом дослідження та описування у вигляді наукового каталогу. Вивчалися також автографи окремих особистостей. Проте узагальнююче дослідження з історії формування колекції досі відсутнє.

Аналіз дослідження і публікацій. Колекціонуванням автографів людство займалося з давніх-давен. Значний інтерес до автографічних оригіналів, що супроводжує цивілізацію протягом століть, дав поштовх до більш ретельного їхнього вивчення. На початку XIX ст. з'являється низка розкішних фототипічних видань – альбомів портретів і автографів, альбомів автографів, які, з повною відповідальністю, можна віднести до шедеврів поліграфічного мистецтва. Згодом виходять ілюстровані каталоги автографічних документів, монографії, посібники, путівники по колекціях. Наприкінці XIX – на початку XX ст. активізувалася робота з формування та дослідження колекцій автографів у фондах різних бібліотек [10; 18]. Сьогодні частина книгозбірень України знову повернулася до питання вивчення автографів як невід'ємної частини бібліотечного фонду. Зокрема, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка підготувала два видання з факсиміле видатних митців, діячів науки і культури, які зберігаються у її фондах [10; 18]. Каталог книг з автографами Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ілюструє майже всю історію поповнення фондів такими виданнями [14]. Одеська державна наукова бібліотека імені Максима Горького репрезентувала покажчик автографічних друків із збірки видатного математика Марка Григоровича Крейна [15]. Каталог автографів видатних українських, польських, російських учених, письменників, поетів, політичних, громадських, церковних діячів, інших відомих особистостей Східного Поділля з фондів відділу рідкісних та цінних видань оприлюднила Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва [13]. У 2018 р. анотований ілюстрований каталог автографів видатних вітчизняних діячів науки і культури представила Національна історична бібліотека України [9]. Дослідженню автографів українських письменників у фондах Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» присвячена стаття Т. Сидорчук [20]. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського також неодноразово поверталася до питання вивчення автографів зі своїх фондів. Протягом столітньої історії Бібліотеки низка наукових розвідок вже присвячувалася автографам знакових для історії особистостей. Зокрема, співробітники Інституту рукопису неодноразово у своїх працях досліджували та описували автографи Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, І. С. Нечуя-Левицького, М. М. Коцюбинського, О. С. Пушкіна та ін. Так, фундаментальне дослідження автографів з фондів Бібліотеки побачило світ у 1959 р. – це був науковий опис автографів видатних українських письменників [19] на матеріалах комплексних історичних та літературознавчих фондів Інституту рукопису; у 2007 р. був опубліко-

ваний каталог Л. М. Дениско з описанням автографів письменників, поетів, громадських та церковних діячів, професорів навчальних закладів на книгах із колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ [10]. Термінологічним аспектам використання поняття «автограф» у бібліотечній, архівній та музейній справах, а також питанням теорії та практики формування колекцій і зібрань автографічних пам'яток у фондах наукових бібліотек присвячена стаття І. Я. Лосієвського [18].

Метою роботи є дослідження історії створення колекції автографів Інституту рукопису НБУВ; встановлення основних етапів формування та наукового опрацювання фонду; висвітлення особливостей опрацювання автографів.

Основний текст статті. Автографи є невід'ємною частиною бібліотечного фонду і унікальними джерелознавчими документами. Не одне століття найбільші бібліотеки світу накопичували унікальні автографічні документи. Значний інтерес до автографічних оригіналів став запорукою більш ретельного вивчення цього виду рукопису. На початку XIX ст. з'являється низка альбомів портретів і автографів – розкішних фототипічних видань, які стали шедеврами поліграфічного мистецтва. Згодом почали публікуватися ілюстровані каталоги автографічних документів, монографії, посібники, путівники по колекціях. Наприкінці XIX – на початку XX ст. робота з формування та дослідження колекцій автографів у фондах бібліотек активізувалася ще більше [10; 18]. Сьогодні бібліотеки України, що володіють такими документами, знову повернулися до питання вивчення автографів. Зокрема, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка підготувала два видання з факсиміле видатних митців, діячів науки і культури, які зберігаються у фондах бібліотеки [10; 18]. Каталог книг з автографами Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки відображає історію поповнення її фондів такими виданнями [14]. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького репрезентувала показник автографічних друків із збірки видатного математика Марка Григоровича Крейна [15]. У 2018 р. анотований ілюстрований каталог автографів відомих в українській історії діячів науки і культури репрезентувала Національна історична бібліотека України [9]. Дослідженню автографів українських письменників у фондах наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» присвячена стаття Т. Сидорчук [20]. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського також неодноразово поверталася до питання вивчення автографів зі своїх фондів. Протягом столітньої історії Бібліотеки автографам була присвячена низка наукових розвідок, зокрема фундаментальні дослідження з вивчення та наукового описування автографів із фондів Бібліотеки вийшли друком у 1959 р. – науковий опис автографів видатних українських письменників [19] на матеріалах комплексних історичних та літературознавчих фондів відділу рукописів та у 2007 р. – каталог Л. М. Дениско з описанням автографів письменників, поетів, громадських та церковних діячів, професорів навчальних закладів та інших відомих особистостей на книгах із колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ [10]. Проте чимало цих документів досі залишається поза увагою науковців.

Існує кілька підходів до визначення терміну «автограф». Традиційне визначення даного терміну в літературознавчому значенні – це власноручний рукописний текст твору певного автора або його напис на книзі, листи тощо [17, с. 13]. Т. Сидорчук використовує для визначення автографів у «...вигляді дарчих написів на книгах» термін «інскрипт» [20, с. 23]. Визначення терміну «автограф» як наукового об'єкта дослідження запропонував І. Лосієвський: «Автограф, історичний пам'ятковий автограф, або автографічна пам'ятка – текст, записаний рукою людини, чиї життя та діяльність мають особливе соціальне, зокрема наукове, історико-культурне значення, і, відповідно, цей запис потребує уваги, фіксації, оцінки» [18, с. 42].

Історія створення фонду автографів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР) нерозривно пов'язана із формуванням, упорядкуванням та описуванням рукописної спадщини Бібліотеки. Діяльність відділу рукописів (тогочасна назва ІР) у перші роки свого існування, як і Бібліотеки в цілому, концентрувалася на комплектуванні фондів. Протягом кількох років було накопичено різноманітні за змістом, хронологією, характером та походженням рукописні документи. Окрім великого масиву як рукописних збірок, так і поодиноких рукописних матеріалів було зібрано книжки з автографами визначних діячів та письменників. Накопичений матеріал, згідно з інструкцією, яку розробив у травні-червні 1920 р. головний бібліотекар Г. П. Житецький (1866–1929), тогочасний завідувач відділу рукописів, за формальними ознаками поділявся на чотири підвідділи: I – рукописні книжки, II – документи, III – листування, IV – автографи на друкованих книжках. Матеріали кожного підвідділу підлягали системі наукового обліку. Так, збірка автографів обліковувалася як звичайні книжки із зазначенням автора автографу, часу написання, мови і характеру автографу та інших специфічних рис [11, с. 92–95]. Як додаток, Г. П. Житецьким була також розроблена інвентарна книга рукописного відділу. Після ретельного обговорення всіх аспектів запропонованої документації відділу рукописів у Раді бібліотекарів та в окремо створеній комісії експертів-спеціалістів інструкція була затверджена Тимчасовим комітетом Бібліотеки. Тогочасний голова Ради бібліотекарів Ю. І. Меженко замовив та виготовив спеціальні книжки для інвентарно-наукового опису матеріалів рукописного відділу у відповідності до затвердженого зразка.

Інвентарна книга IV підвідділу була поділена на відповідні графи, до яких у певній послідовності заносилися дані про кожний автограф. Перша графа містила дату створення інвентарного запису. До другої вписувалися відомості про автора автографу, дані про час його написання, сторінки книги, на яких містяться автографічні замітки, та короткий опис автографу зі зазначенням мови написання. Третя призначалася для приміток, в ній фіксувалися зміни після створення облікового запису, а саме виключення з інвентарного опису (перенесення до іншого розділу), втрата або пошкодження книги чи автографу та ін.

З метою поповнення IV фонду найбільш цінними автографами в 1921 р. була розроблена «Інструкція для відокремлення книжок із загального книжкового фонду Всенародної бібліотеки України і передачі їх до рукописного відділу» [3, с. 15–16].

Згодом для упорядкування фондів Г. П. Житецький розробив положення про відділ рукописів та визначив основні принципи його діяльності з чіткою програмою опрацювання документів. Згідно з планом дій, які стосувалися частини створення фонду автографів, основними етапами роботи в цьому напрямі було вилучення видань з автографами з усіх фондів ВБУ, облік та створення інвентарного запису. На занесені до інвентарної книги записи необхідно було скласти бібліографічні картки, одна з яких передавалася до генерального каталогу Бібліотеки, інші повинні були сформувати алфавітний та систематичний каталоги автографів. Реалізуючи запропоновану програму, співробітники відділу протягом 30-х років значно поповнили фонд автографів новими надходженнями. Зокрема, в 1931 р. з фондів відділу опрацювання було відібрано та передано до відділу рукописів 107 видань з автографами визначних діячів науки та культури, в 1933 р. до підручного фонду відділу надійшло 550 од. зб., з них – частина з автографами видатних письменників та вчених, у 1936 р. – ще 40 од. зб. [16]. За даними архівних матеріалів ІР НБУВ, особливо цінними виданнями з автографами, які надійшли до відділу протягом цих років у результаті перегляду «*de visu*», був шевченківський «Кобзар» 1840 р. з численними рукописними вставками і автографом Т. Г. Шевченка, друкований примірник «Михайло Чарнишенко» П. Куліша із власноручними правками автора для нового видання, книги з автографами М. Максимовича, М. Костомарова та ін. [4, с. 9].

У 1938 р., в ознаменування роковин смерті І. П. Котляревського і М. М. Коцюбинського та напередодні святкування 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, у відділі була започаткована робота з виявлення та опрацювання автографів і рукописних матеріалів письменників. Планувалося підготувати спеціальні анотовані покажчики автографів, рукописних документів, а також спогадів, біографічних та критичних матеріалів І. П. Котляревського та Т. Г. Шевченка [5, с. 41]. Протягом 1938–1939 рр. вийшла низка публікацій співробітників відділу, присвячених дослідженню автографів визначних особистостей, опублікованих у журналі «Вісті АН УРСР». Зокрема, «Автографи М. М. Коцюбинського» без зазначення авторства, «Лист-автограф Т. Г. Шевченка» – ймовірно доробок Й. В. Шубинського (1907–2014), «Рукописи Лесі Українки» А. Г. Адаменко (1914–1989). Дослідженню рукописної спадщини О. С. Пушкіна присвятив свої праці О. А. Назаревський (1887–1977). У журналі «Молодняк» була опублікована стаття «Автографи та матеріали О. С. Пушкіна у відділі рукописів бібліотеки Академії наук УРСР», у збірнику «Пушкін: статті та матеріали» – «Пушкінські матеріали в Київських рукописних сховищах», у заснованому до 100-річчя від дня смерті поета продовжуваному виданні «Пушкін: Временник Пушкинской комиссии» – «Забутый автограф Пушкина».

Необхідно зазначити, що процес інвентаризації та опрацювання автографів, як і рукописного фонду загалом, здійснювався досить повільно. Однією з причин такого стану речей була відсутність співробітників, особливо фахівців «спеціальної підготовки та високої кваліфікації» [11, с. 180], як зазначив в одній із доповідних записок Г. П. Житецький. 20 червня 1928 р., у зв'язку з переїздом

Бібліотеки до нового приміщення та збільшенням рукописного фонду майже вдвічі, Г. П. Житецький ставить питання і про збільшення штату відділу. Однак подальша реорганізація Бібліотеки, зміна принципів організації бібліотечної справи та роботи з історико-культурними фондами значно сповільнили подальшу роботу з рукописним документами і, зокрема, з фондом автографів.

Новий етап діяльності відділу з опрацювання та дослідження автографів розпочався в 1950-х роках ХХ ст. Після масштабної звірки бібліотечних фондів, де особлива увага приділялася цінній рукописній спадщині української культури, було нарешті вирішене питання стосовно збільшення штату відділу рукописів із залученням висококваліфікованих спеціалістів. Це рішення сприяло активізації роботи з найціннішими рукописними фондами. У 1953 р. співробітники відділу здійснили підготовчу роботу з виявлення автографів українських письменників. Протягом IV кварталу було попередньо систематизовано близько 500 автографів. На 1954 р. у відділі запланували, а згодом затвердили наукову тему «Опис автографів класиків української літератури» [1, с. 51]. Співробітники відділу А. Г. Адаменко, З. В. Кирилук (1926–), О. К. Олійниченко (1921–2014), Й. В. Шубінський на чолі з заввідділом, кандидатом філологічних наук, літературознавцем Давидом Михайловичем Іофановим (1903–1964) розпочали активну роботу з дослідження автографів. Протягом року було складено понад 700 описань цих документів. Мета роботи полягала у створенні наукового каталогу всіх рукописів українських письменників, який включав текстологічну характеристику власне автографів та відомості про їх публікацію [2, с. 79]. Робота над каталогом продовжувалася кілька років. За цей час було переглянуто всі фонди відділу рукописів, виявлено, систематизовано та науково описано понад 800 невідомих автографів шістнадцяти українських письменників. Зокрема, до наукового каталогу увійшли автографи Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, І. С. Нечуя-Левицького, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, М. М. Коцюбинського, Марка Вовчка, Л. М. Кропивницького, П. А. Грабовського, О. Ю. Кобилянської, Т. П. Гулака-Артемівського, М. П. Старицького, Ю. В. Федьковича, С. В. Васильченка, А. Ю. Тесленка, представлені в оригінальних творах, листах, статтях, записках, нотатках письменників та друкованих виданнях з дарчими написами. Найбільша кількість автографів була виявлена у трьох комплексних фондах відділу, сформованих у перші роки заснування Бібліотеки. В першу чергу, у фонді III «Листування. Зібрання листів видатних діячів науки, культури і освіти XVII–XX ст.», у фонді I «Літературні матеріали. Зібрання літературних творів і документів поч. XII–XX ст.», фонді II «Історичні матеріали. Зібрання історичних документів XVII–XX ст.» та невелика кількість у фонді X «Всеукраїнська Академія наук (ВУАН) (1918–1933). Архів і колекція документів XVI–XX ст.». Автографи Марка Вовчка були скомплектовані у фонд VII «Марко Вовчок (Вілінська Марія Олександрівна) (1833–1907) – письменниця, перекладачка». Доповнили бібліографічний опис автографи та дарчі написи на друкованих виданнях, які зберігалися у фонді IV «Автографи» (загалом 47 автографів та дарчих написів).

Перша редакція опису була завершена в 1956 р. Четвертого квітня дирекція Бібліотеки надіслала лист до Інституту літератури з проханням доручити співробітникам М. С. Грудницькій та А. Й. Ряппо надати попередній відгук на роботу науковців відділу рукописів. Після отримання рецензій та врахування низки зауважень 20 грудня 1957 р. Ученою радою Державної публічної бібліотеки АН УРСР «Опис автографів українських письменників (XIX – початок XX ст.)» був затверджений до друку [6], проте світ видання побачило лише в 1959 р.

Під час керівництва відділом рукописів Д. М. Іофановим робота з опрацювання та дослідження фондів значно активізувалася. Крім вивчення рукописів «...української повістєвої літератури кінця XVII – початку XVIII ст., драматичної літератури XVIII ст., наприклад, інтермедій, маловідомих збірок поезій та фольклору кінця XVII ст. і початку XVIII ст., як, наприклад, збірників Климентія Зіновієва..» [12, с. 56], значна увага ним приділялася дослідженню епістолярної спадщини і автографів зокрема. В першу чергу, був досліджений спеціально створений у відділі рукописів фонд «Гоголіана». До 100-річчя від дня смерті письменника були науково опрацьовані та видані окремим каталогом його автографи. Підготовлене Й. В. Шубинським, С. І. Петровим та О. А. Назаревським видання «Описание автографов М. В. Гоголя» містило описання 78 автографів, які зберігалися у фонді відділу.

У цей період вийшла друком низка статей, присвячених вивченню рукописної спадщини інших відомих особистостей – «Невідомі автографи Марка Вовчка» О. К. Олійниченко, «Невідомий автограф (Т. Шевченка)» Д. М. Іофанова, «Невідомий твір Нечуя-Левицького» З. В. Кирилук та ін.

Продовжив практику дослідження автографічного спадку і наступний завідувач відділу рукописів М. П. Візир (1924–2012). Самостійно та у співавторстві з іншими співробітниками відділу було підготовлено публікації – «Забутий автограф О. С. Пушкіна», «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів», «Несправджений замір: [Автограф І. Нечуя-Левицького], «З епістолярної спадщини Павла Тичини» та ін.

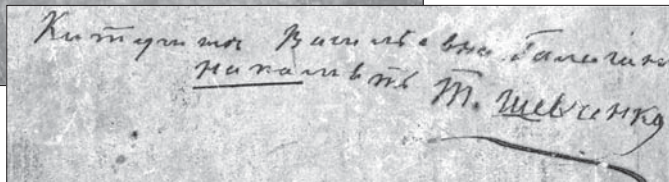
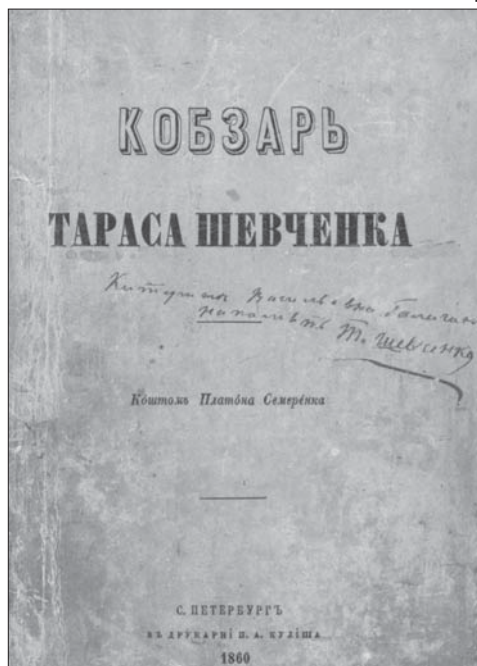
У 1990-х роках активно розроблялася тема дослідження наукового доробку В. І. Вернадського. В межах цього проекту співробітником ІР С. М. Кіржаєвим була всебічно досліджена та опублікована епістолярна спадщина В. І. Вернадського.

У 2015 р. вийшов путівник ІР «Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського», де була опублікована оглядова стаття О. А. Скрипки «Колекція автографів».

В останні роки окремі автографи із фондів ІР досліджували С. О. Булатова «Невідомі автографи польських авторів у фонді 332 Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Невідомі автографи польського літератора XIX ст. Яна Прусіновського у зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського», Є. К. Чернухін «О трех греческих автографах в собраниях Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского», «Невідомий автограф Ксандри Костан

(Олександри Костянтинівни Гаргали) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Автографи св. Ігнатія Маріупольського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» та ін.

Сьогодні у фонді IV «Авторизовані друки. Колекція автографів 1826 р. – XX ст.» зберігається 374 друкованих видання з автографами визначних особистостей української та світової культури, таких як Т. Г. Шевченко, Леся Українка, І. Я. Франко, І. С. Нечуй-Левицький, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, М. М. Коцюбинський, Л. М. Кривницький, П. А. Грабовський, О. Ю. Кобилянська, Т. П. Гулак-Артемівський, М. П. Старицький, М. Т. Рильський, П. О. Куліш, Д. І. Менделєєв, Т. Драйзер та багато інших. Основна частина фонду – це друковані видання, які свого часу сформували комплекс «Автографи» та надходили до ІР протягом ХХ ст. Близько 60 книг із дарчими написами О. Гончара, В. Козаченка, О. Коломійця, Б. Олійника, М. Рильського, М. Стельмаха, П. Тичини та інших митців були передані до фонду протягом 1972–1987 рр. українськими прозаїком, літературознавцем Д. М. Косариком-Коваленком (1904–1992), особовий архів якого також зберігається в ІР.

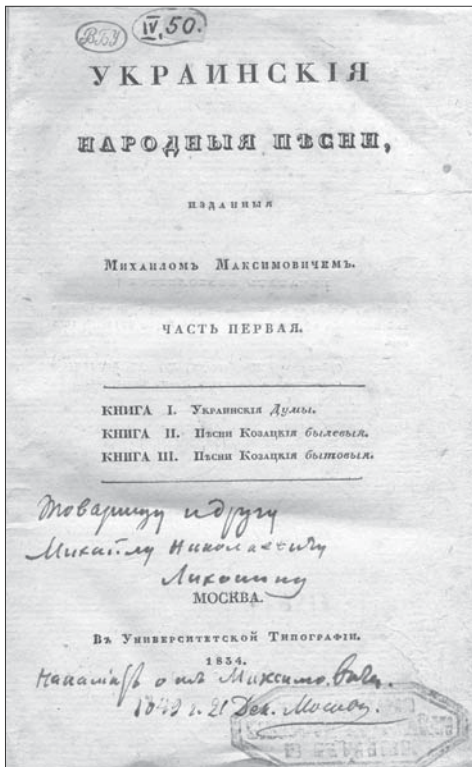
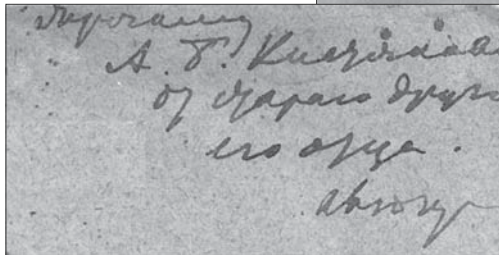
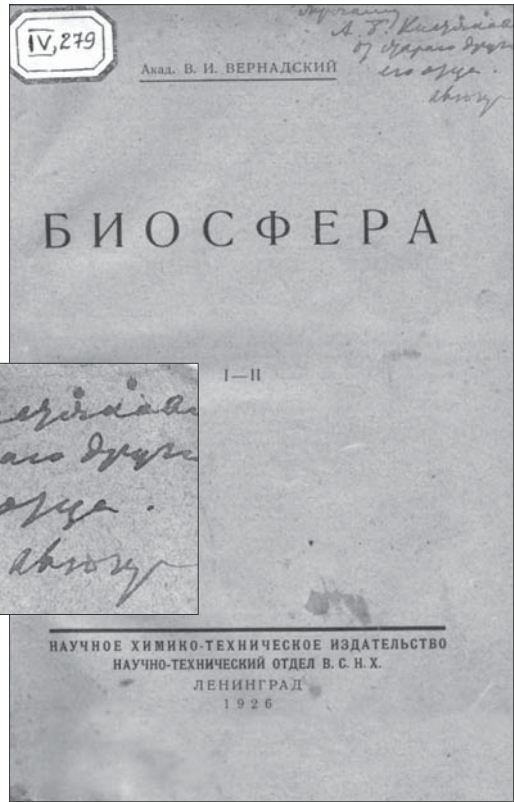
Сформований протягом сторіччя унікальний фонд авторизованих друків цікавий не лише автографами, дарчими записами визначних особистостей української та світової культури. Окрему історичну цінність становлять саме друковані видання, які зазвичай представлені прижиттєвими виданнями творчого спадку письменників, поетів, науковців. Значна частина цих видань відноситься до книжкових пам'яток України і нерідко становить бібліографічний раритет.

Особливе місце в колекції автографів, звичайно, посідають автографи класиків української літератури. В першу чергу, це прижиттєві видання творів Т. Г. Шевченка. Так, у фонді зберігається кілька примірників третього прижиттєвого 1860 року видання «Кобзаря», опублікованого ко-

штом відомого цукро- заводчика та мецената Платона Симиренка із портретом Тараса Шевченка та присвятою Марку Вовчкові. Один

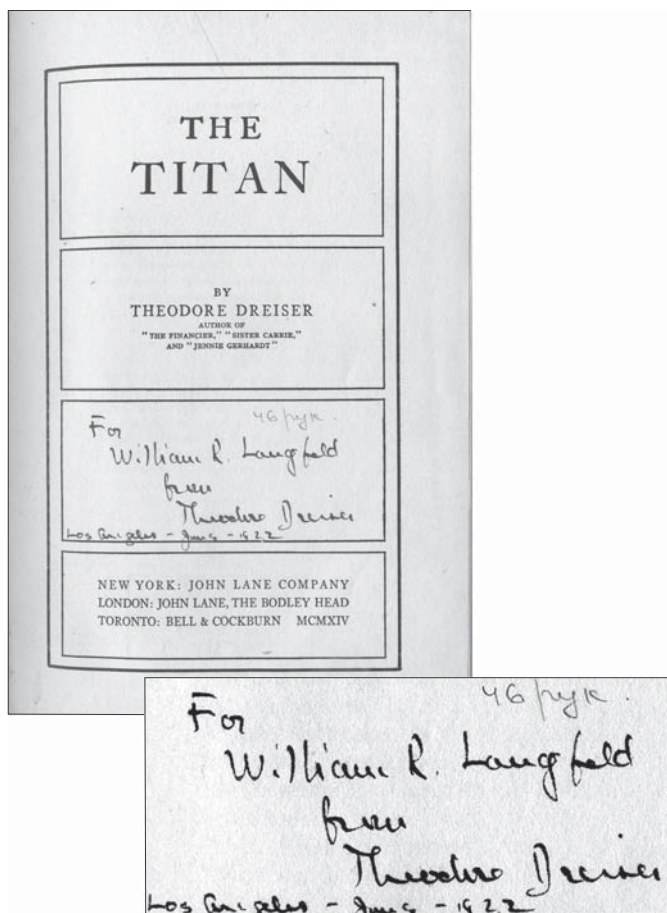
із примірників у твердій оправі із золотим обрізом містить дарчий напис на обкладинці «Катерине Васильевне Галаган на память Т. Шевченко».

Зберігається у фонді автограф одного із засновників НБУВ, видатного вченого, першого Президента Української академії наук В. І. Вернадського. Його відома наукова праця «Біосфера», видрукувана в 1926 р., містить на обкладинці видання дарчий напис В. І. Вернадського «Дорогому А.Ф. Кистяков[ському] от старого друга его отца. Автор».

Значну цінність становить друковане видання «Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем» 1834 р. у трьох книгах з автографом М. Максимовича «Товарищу и другу Михайлу Николаевичу Лихонину на память от Максимовича. 1849 г. 21 Дек. Москва».

Виявлено в колекції автограф відомого американського письменника та громадського діяча Теодора Драйзера.

У 70-х роках ХХ ст. була започаткована ще одна книжкова збірка автографів – «Колекція дарів Інституту рукопису НБУВ» – фонд, який поповнюється винятково шляхом дарунків науковців, видавців, читачів та співробітників Бібліотеки. До колекції надходять усі типи і види документів: монографії, збірники матеріалів, наукові журнали, відбитки, газетні статті тощо, в яких повністю чи частково були використані матеріали ІР. Більша частина видань містить автографи, дарчі написи дарувальників, що дає змогу говорити про створення колекції автографів науковців України.

Формування та розширення колекції автографів за рахунок дарів читачів ІР значною мірою активізувало роботу з дослідження автографічних друків та введення їх до наукового обігу. Розроблено методику опрацювання та наукового описування бібліографічних друків із фондів Інституту рукопису. Багатоаспек-

тний комплекс робіт включає: 1) виявлення та вивчення авторизованих друків; 2) визначення науково-історичної цінності документа; 3) проведення в разі потреби атрибуції автографа, 4) створення біографічної довідки на автора автографа; 5) оцифрування матеріалів; 6) створення наукового опису; 7) введення в базу даних автографів; 8) заключний етап роботи – друкований науковий каталог автографічних пам'яток.

Фонди Інституту рукопису сьогодні – це не тільки зібрання різнопланових за складом документів, але й потужний бібліотечно-інформаційний ресурс, за-требуваний читачами Бібліотеки. Чільне місце в розмаїтті рукописних документів посідає фонд авторизованих друків та колекція дарів. Ці колекції дозволяють розширити уявлення про видатних особистостей минулого та сучасників, а фонд дарів виступає своєрідними показником використання та введення до наукового обігу рукописних документів ІР, потребуючи подальшого більш ґрунтовного їхнього дослідження.

Наукова новизна. Вперше комплексно, із залученням архівних джерел, розглянуто історію започаткування колекції автографів в Інституті рукопису НБУВ. Визначено джерела надходження автографічних документів та шляхи комплектування фонду протягом столітнього періоду. Висвітлено діяльність співробітників відділу рукописів з формування, опрацювання та дослідження автографів українських письменників та визначних історичних особистостей. Окреслено сучасний склад фонду автографів та запропоновано методика наукового описування автографічних друків з фонду ІР.

Висновки. Розроблені у 20-х роках ХХ ст. основні принципи формування рукописного фонду Бібліотеки стали поштовхом до створення фонду автографів визначних особистостей української і світової історії, культури, науки. Колекція автографів Інституту рукопису НБУВ, що охоплює період від 1826 р. до сьогодення, є складовою частиною рукописної спадщини України та цінним історично-біографічним джерелом, що доповнює уявлення про видатних особистостей минулого та використовується науковцями в дослідницькій роботі. Вивчення, атрибуція, створення описів автографів та залучення їх до наукового обігу є актуальними проблемами сьогодення.

Список використаних джерел

1. Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – Архів НБУВ). Оп. 1. Од. зб. 818.
2. Архів НБУВ. Оп. 1. Од. зб. 837.
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 432. Оп. 1. Од. зб. 3.
4. Там само. Од. зб. 6.
5. Там само. Оп. 3. Од. зб. 13.
6. Там само. Од. зб. 7.

7. Автографи видатних митців у зібраннях Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: колекція О. Л. Сарани : факсиміле, біобібліогр. матеріали / упоряд. І. Я. Лосієвський. Харків : ХЧМГУ, 2011. 159 с.

8. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка : тексти, факсиміле, біобібліогр. матеріали / уклад.: І. Я. Лосієвський; Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків : Харк. приват. музей міськ. садиби, 2008. 324 с. (Харк. колекції; Вип. 1).

9. Видання з автографами українських діячів науки і культури : кат. колекції Нац. іст. б-ки України. Вип. 1 / ред.: О. Марченко, С. Смілянець, К. Таранюк-Русанівський; уклад.: Н. Горська; Нац. іст. б-ка України. Київ, 2018. 415 с.

10. Дениско Л. М. Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог; Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського НАН України. Київ, 2007. 134 с.

11. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. Київ, 1998. С. 92–95.

12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018 : До сторіччя Національної академії наук України, До сторіччя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / О. П. Бодак [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2018. 472 с.

13. Кароєва Т. Р. *Litera scripta manet*: каталог автографів на книгах відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва / Т. Р. Кароєва, О. В. Сафронова, Л. Б. Сеник; ред.: О. Г. Поліщук, С. В. Лавренюк; Вінниц. облдержадмін., Вінниц. обл. універ. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця : Рогальська І.О., 2016. 87 с.

14. Книга з автографом : каталог / уклад.: М. Б. Бадида; Упр. культури Закарпат. облдержадмін. – Ужгород : Вид. В.Падяка, 2009. 100 с.

15. Книги з автографами у фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького : зб. М. Г. Крейна : кат. // упоряд. І. Е. Рікун. Одеса : б. в., 2000. 60 с.

16. Коваль Т.В. Історія формування книжкових збірок Інституту рукопису Національної бібліотеки Укоаіни імені В. І. Вернадського // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (6–8 листоп. 2018 р., Київ). Київ, 2018. С. 664–666.

17. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 1997. 750 с.

18. Лосієвський І. Автографи у бібліотечних фондах:актуальні питання теорії та практики колекціонування //Вісник Книжкової палати. 2016. № 1. С. 42–48.

19. Опис автографів українських письменників: (XIX – початок XX ст.) / Держ. публ. б-ка УРСР ; склала А. Г. Адаменко [та ін.]. Київ : Акад. наук Укр. РСР, 1959. 265 с.

20. Сидорчук Т. Автографи українських письменників у бібліотечній та архівній колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» // Бібліотечний вісник. 2015. № 4. С. 23–28.

References

1. Inventory 1, Unit 818. Archives of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
2. Inventory 1, Unit 837. Archives of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Russian].
3. Fond 432, Inventory 1, Unit 3. Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
4. Fond 432, Inventory 1, Unit 6. Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
5. Fond 432, Inventory 3, Unit 13. Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
6. Fond 432, Inventory 3, Unit 7. Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
7. *Avtografy vydatnykh myttsiv u zibranniakh Kharkivskoi derzhavnoi naukovoï biblioteki imeni V. H. Korolenka: kolektsiia O. L. Sarany: faksymile, biobibliohrafichni materialy* [Autographs of Prominent Artists in V. H. Korolenko Kharkiv State Scientific Library Collections: O. L. Sarana Collection: Facsimile, Biobibliographical Materials]. (2011). I. Ya. Losiievskiy (Comp.). Kharkiv : KhChMHU. [In Ukrainian].
8. *Avtografy diiachiv nauky i kultury na knykh iz fondiv KhDNB im. V. H. Korolenka : teksty, faksymile, biobibliohr. materialy* [Autographs of Scientist and Cultural Figures on the Books from V. H. Korolenko Kharkiv State Scientific Library Collections: Texts, Facsimile, Biobibliographical Materials]. (2008). (*Kharkivski kolektsii* [Kharkiv Collections], No. 1). I. Ya. Losiievskiy (Comp.). Kharkiv: Kharkivskiy pryvatnyi muzei miskoi sadyby. [In Ukrainian].
9. *Vydannia z avtohrafamy ukrainskykh diiachiv nauky i kultury: katalog kolektsii Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy* [Publications with Autographs of Ukrainian Scientist and Cultural Figures: Catalogue of National Historical Library of Ukraine Collections]. (2018). O. Marchenko, S. Smilianets, K. Taraniuk-Rusanivskiy (Eds.); N. Horska (Comp.). No. 1. Kyiv: Vinichenko. [In Ukrainian].
10. Denysko, L. M. (2007). *Avtografy na knykh iz kolektsii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: katalog* [Autographs on the Books from Rare Publications Collections of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Catalogue]. Kyiv: NBUV. [In Ukrainian].
11. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho 1918–1941* [History of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. 1918–1941]. Kyiv: NBUV. [In Ukrainian].
12. Bodak, O. P. et al. (2018). *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1918–2018* [Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. 1918–2018]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv: NBUV. [In Ukrainian].
13. Karoieva, T. R. et al. (2016). *Litera scripta manet: katalog avtohrafiv na knykh vid dilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Vinnytskoi OUNB im. K. A. Timiriazeva* [Litera scripta manet: Catalogue of Autographs on the Books from Rare and Valuable Publication Collections from K. A. Timiriazev Vinnytsia Region Universal Scientific Library]. O. H. Polishchuk, S. V. Lavreniuk (Eds.). Vinnytsia: Rohalska I. O. [In Ukrainian].

14. *Knyha z avtohrafov: katalog* [A Book with An Autograph: Catalogue]. (2009). M. B. Badyda (Comp.). Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka. [In Ukrainian].
15. Rikun, I. E. (2000). *Knyhy z avtohafamy u fondakh Odeskoi derzhavnoi naukovoï biblioteky im. M. Horkoho: zbirka M. H. Kreina : katalog* [Books with Autographs in the Collections of Maxim Gorky Odesa State Scientific Library: The Collection of M. H. Krein]. Odesa. [In Ukrainian].
16. Koval, T. V. (2018). Istoriia formuvannia knyzhkovykh zbirk Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukoainy imeni V. I. Vernadskoho [The History of Creation of Book Collections of Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (6–8 lystop. 2018 r., Kyiv)* [Library. Science. Communication: Materials of the International Scientific Conference (November 6–8, 2018, Kyiv)]. Pp. 664–666. Kyiv: NBUV. [In Ukrainian].
17. *Literaturoznavchy slovnyk-dovidnyk* [Literature Dictionary Handbook]. (1997). Kyiv: Akademiia. [In Ukrainian].
18. Losiievskyy, I. (2016). Avtohafy u biblioteknykh fondakh: aktualni pytannia teorii ta praktyky kolektsionuvannia [Autographs in Library Collections: Topical Questions of Theory and Practice of Collecting]. In *Visnyk Knyzhkovoi palaty* [Herald of the Book Chamber]. No. 1, pp. 42–48. Kyiv. [In Ukrainian].
19. Adamenko, A. H. et al. (1959). *Opys avtohafiv ukrainskykh pysmennykiv: (XIX – pochatok XX st.)* [Register of Ukrainian Writers' Autographs: 19th–Beginning of the 20th Century]. Kyiv: Akademiia nauk Ukrainkoi RSR. [In Ukrainian].
20. Sydorchuk, T. (2015). Avtohafy ukrainskykh pysmennykiv u bibliotekhnii ta arkhivnii kolektsiakh naukovoï biblioteky Natsionalnogo universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Autographs of Ukrainian Writers in Library and Archival Collections of National University of Kyiv Mohyla Academy Scientific Library]. In *Bibliotekhnyi visnyk* [Library Herald]. No. 4, pp. 23–28. Kyiv. [In Ukrainian].

Tetiana Volodymyrivna Koval,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Source Study Department, Institute of Manuscript

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

ORCID: 0000-0001-9207-7512

e-mail: ktvbon@ukr.net

Collection of autographs at the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: history of creation, research, and usage

The aim of the work. The research has been prepared on the occasion of centenary jubilee of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and includes the study of foundation history of the Library in general, as well as its separate departments and collections. The objectives of the current paper are studying the history of autograph collection formation at the Institute of Manuscript of VNLU, determining the principles of its establishing, registering and creation of scientific cataloguing. **The methodology** of the research is based on historicism and scientific objectivity principles, as well as on general

historical methods, such as chronological, retrospective, problem and topical, statistic and analytical. **The scientific novelty** of the work is in research of history of autograph collection formation in the Institute of Manuscript of V. I. National Library of Ukraine on the basis of archival sources. The sources and ways of the autograph collection during one hundred year period are researched and analysed. The paper demonstrates the activity of officers of the Department (now – Institute) of Manuscript, that is work in establishing, processing and researching autographs of prominent historical figures. The current contents of the autograph collection is sketched, and a method of scientific cataloguing of autograph prints from the Institute of Manuscript is proposed. **Conclusions.** The main principles of creation manuscript collections in the Library, shaped in 1920s, caused a necessity to extract the autographs of prominent personalities of Ukrainian and world history, culture, science into a separate collection. The autograph collection, which includes the period from 1826 up to the present, is a constituent part of the manuscript heritage of Ukraine and a valuable historical and biographical source that is actively used by scholars in the research work.

Key words: autographs, fond, collection, gifts, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, .

Татьяна Владимировна Коваль,

кандидат исторических наук,

заведующая отделом источниковедения Института рукописи

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0001-9207-7512

e-mail: ktvbon@ukr.net

Фонд автографов Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: история формирования, исследования, использования

Цель работы. Исследование подготовлено в честь 100-летнего юбилея Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, в рамках которого были исследованы как история становления библиотеки в целом, так и отдельных ее отделов, подразделений, фондов. Цель предлагаемого исследования – изучение истории создания коллекции автографов Института рукописи НБУВ, определения принципов ее формирования, описания и научной обработки. **Методология исследования** базируется на принципах историзма, научной объективности, а также общеисторических методах – хронологическом, ретроспективном, проблемно-тематическом и статистически-аналитическом. **Научная новизна** работы заключается в том, что впервые комплексно, на основе архивных источников рассмотрена история создания коллекции автографов в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Исследовано и проанализировано научно-методическую документацию, источники, пути комплектования фонда автографов в течение столетнего периода. Отражена деятельность сотрудников отдела рукописей по формированию, обработке и исследованию автографов украинских писателей и выдающихся исторических личностей. Определены современный состав

фонда автографов и предложена методика научного описания автографических изданий из фонда ИР. **Выводы.** Разработанные в 20-х годах XX ст. основные принципы формирования рукописного фонда Библиотеки определили необходимость выделения коллекции автографов выдающихся личностей украинской и мировой истории, культуры, науки в отдельный фонд. Сформированный на протяжении столетия уникальный комплекс авторизованных изданий интересен не только автографами, дарственными записями выдающихся деятелей. Отдельную ценность представляют именно печатные издания, которые, как правило, представлены прижизненными изданиями творческого наследия писателей, поэтов, ученых. Значительная часть этих изданий относится к книжным памятникам Украины и нередко составляет библиографические раритеты. Коллекция автографов, охватывающая период с 1826 г. до сегодняшнего дня является составной частью рукописного наследия Украины и ценным историко-биографическим источником, который используется учеными в исследовательской работе.

Ключевые слова: автограф, фонд, коллекция, дар, Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

*Стаття підготовлена 16 травня 2019 року;
подана до друку 4 червня 2019 року.*